

ERIKA MALAŽINSKAITĖ

Grožinės literatūros vertimas tarpukario Lietuvoje: nuo lietuvavimo tendencijos iki ekvivalentiškumo paieškų

Anotacija: Straipsnyje aiškinamasi, kaip kito požiūris į vertimo darbą ir reikalavimus vertėjams per du nepriklausomybės dešimtmečius. Glaustai pristatoma dviejų pagrindinių to meto vertimo srities figūrų – Jono Jablonskio ir Sofijos Čiurlionienės–Kymantaitės – veikla vertimo srityje, aptariamas jų indėlis į lietuviškosios teorinės vertimo minties formavimąsi ir vertimų kokybės gerėjimą. Tarpukariu vertimo srityje įvykęs didelis kokybinis šuolis matomas ne tik lyginant periodo pradžios ir pabaigos vertimus, bet ir gilinantis į periodinėje spaudoje skelbtose vertimo klausimams skirtose publikacijose reikštas nuostatas, požiūrį, pasiūlymus. Pirmajai periodo pusei būdingą siekį kitos kultūros tekstus pritaikyti savos kultūros poreikiams, dėmesį vertimo tekstui kaip autonomiškam lietuvių kalbos ir stiliaus faktui dešimtmečių sandūroje ėmė keisti dėmesys originalo stiliui, pastanga taisyklinga lietuvių kalba perteikti jo ypatybes, orientuojantis į reikšmingus literatūros kūrinius, klasikinius ir šiuolaikinius tekstus, turinčius išliekamąją vertę, atveriančius kitas kultūras, ryškėjo judesys nuo kultūrinio uždarumo, sau pakankamumo kultūrinio dialogo link. Tyrime tarpukaris atskleidžiamas kaip reikšmingas periodas formuojant teorinius grožinės literatūros vertimo į lietuvių kalbą pagrindus.

Raktažodžiai: tarpukaris, vertimo kritikos istorija, vertimo teorijos istorija, vertimo diskursas, Jonas Jablonskis, Sofija Čiurlionienė–Kymantaitė.

Lietuvių grožinės literatūros vertimo istorija prasidėjo 1706 m. Jonui Šulcui iš lotynų kalbos išvertus Ezopo pasakėčias. XVIII a. pasirodė labai nedaug grožinės literatūros vertimų, intensyviau šiame bare pradėta dirbti tik XIX a., tačiau tai daryta stichiškai, chaotiškai, nebuvo svarstomi vertimų pasirinkimo kriterijai, neturėta jokių aiškesnių teorinių vertimo pagrindų¹. Dėl beveik pusę

1 Plačiau žr. Elena Kuosaitė, *Užsienio literatūros kūrinių vertimai į lietuvių kalbą (1880–1905 m.)*: Disertacija filologijos mokslų kandidato laipsniui įgyti, Vilnius: Vilniaus valstybinis V. Kapusko universitetas, 1958, p. 31.

amžiaus trukusio spaudos draudimo, kultūros raidą sustabdžiusio Pirmojo pasaulinio karo didesnio dėmesio grožinės literatūros vertimas sulaukė tik pirmosios Lietuvos Respublikos metais – periodinėje laikotarpio spaudoje gausu nuomonių, diskusijų, ginčų vertimų atrankos, vertimo būdo klausimais. Šių problemų iškilimas tiesiogiai susijęs su nepriklausomybės pradžioje pradėta vykdyti švietimo politika: ėmus intensyviai kurti švietimo ir mokslo įstaigų tinklą, prireikė mokiniams skirtos lektūros gera, gražia kalba, vertimo darbas tapo greičiausiu būdu parūpinti besiformuojančios švietimo sistemos poreikius tenkinančios literatūros.

Straipsnio tikslas – analizuoti požiūrio į vertimo darbą kaitą nepriklausomybės periodu. Manyti, kad šios kaitos būta, leidžia ir didelis kokybinis skirtumas, akivaizdus palyginus periodo pradžios ir pabaigos vertimus, ir klausimai, kylantys apžvelgus dažniausiai pasitaikančias nuomones apie tarpukario vertimo darbą. Nors nei to meto verstinė literatūra, nei požiūris į vertimo problemas nėra nuosekliau analizuoti, trumpose apžvalgose, sporadiškose užuominose dažniausiai akcentuojama prasta vertimų kokybė, chaotiška atranka, leidėjų pataikavimas menkai išprususiam skaitytojui, teorinių pagrindų trūkumas. Tačiau jeigu „daugumas vertė vien savo galva, neturėdami jokios atramos – nei vertimų teorijos, nei gausesnės jų praktikos“², kaip buvo „paruošta dirva“ geresniems vertimams, kurie pasirodė pačioje periodo pabaigoje ir iškart po Antrojo pasaulinio karo, kaip išugdyti tokie vertėjai kaip, pavyzdžiui, Pranas Povilaitis, Antanas Vaičiulaitis? Prielaidą, kad nepriklausomybės periodu vertimo srityje vyko svarbūs procesai, skatina svarstyti ir plačiau neišskleistas Valdo V. Petrausko pastebėjimas: „Dar vienas dešimtmetis – ir mes neabejotinai būtume turėję savąjį meninio vertimo mokyklą, nes pamatai jau buvo padėti“³, prieštaraujantis vyraujančiam požiūriui, esą lietuviškosios vertimo mokyklos pradžia – pokario metai, o susiformavimas susijęs su SSRS vykdyta vertimo politika (ypatingu dėmesiu vertimo darbui, dideliais pokariniais vertimų leidybos užmojais, konkrečiais vertimui keliamais reikalavimais ir kt.).

Temą atskleisti padėjo vertimo problemoms skirtos publikacijos to meto periodinėje spaudoje, įvairi kontekstinė medžiaga, o apytikriai orientuotis pradėjus

2 Aleksandras Žirgulyš, „Vertimai ir nekūrybiški vertiniai“, in: Aleksandras Žirgulyš, *Prie redaktorius stalo: Lingvistinės–literatūrinės apybraižos*, Vilnius: Mokslas, 1979, p. 332.

3 Valdas Petrauskas, „Lietuviškoji meninio vertimo mokykla?“, *Literatūra ir menas*, 1988 09 10, p. 3.

pirmąsias paieškas – negausios nuorodos, fragmentiški paminėjimai atskiruose straipsniuose: Kazimiero Ambraso-Sasnavos⁴, Aleksandro Žirgulio⁵, Reginos Rudaitytės⁶ ir kt. Nuodugnesnė pačių vertimų, konkrečių vertėjų atliktų darbų kalbinė analizė, verstinės literatūros lauko tyrimas lieka už straipsnio ribų.

„Vertimai kaip lietuvių kalbos ir stiliaus pavyzdžiai“⁷.

Jono Jablonskio indėlis

Iki pat Lietuvos Respublikos susikūrimo publikuota labai nedaug reikšmingų grožinės literatūros tekstų vertimų į lietuvių kalbą, beveik neversti klasikinės užsienio literatūros kūriniai, taigi jau pirmaisiais metais formuluotas poreikis „tuojau organizuoti geriausių pasaulio literatūros veikalų vertimą“, galintį apmašinti Lietuvoje tvyrantį „dvasios badą“⁸. Kokybiški kūriniai turėjo auklėti jaunuo- menę – pagrindinę skaitančiąją publiką, į kurią buvo orientuojamasi, imtis ver- timų raginti asmenys, mokantys kalbų ir gebantys jas perteikti dailiu žodžiu⁹, nors tai padaryti buvo sudėtinga – darbą sunkino žodynų, kalbinės literatūros trūkumas¹⁰, tuo metu dar tik kurti reikalingi terminai, sąvokos: kai kada greta originalaus ar verstinio teksto net pateikti žodynėliai su retesnių lietuviškų žo- džių, naujadarų paaiškinimais (stabilizuojantis bendrinei kalbai įvesti naujai su- kurti arba iš kurios nors tarmės paimti žodžiai buvo visai nežinomi arba žinomi

4 Kazimieras Ambrasas-Sasnavas, „Lietuvių vertimo teorijos užuomazgos“, in: *Meninio vertimo problemos*, sudarė Eugenijus Matuzevičius, Arvydas Valionis, Vilnius: Vaga, 1980, p. 63–84.

5 Aleksandras Žirgulytis, „Gogolis lietuviškai“, „Čechovo raštų vertimai ir jų kalba“, „Gorkio raštų vertimų klausimai“, „Vertimai ir nekūrybiški vertiniai“, in: Aleksandras Žirgulytis, *op. cit.*, 1979.

6 Regina Rudaitytė, „Charleso Dickenso kūrybos recepcija Lietuvoje: vertimų tradicija ir praktika (I dalis)“, *Literatūra*, Nr. 52 (4), 2010, p. 7–19.

7 „Pas mus gi [...] vertimai dažnai padaromi lietuvių kalbos ir stiliaus pavyzdžiais, žinoma, tuo būdu gerokai nutolstant nuo originalo stiliaus.“ V.[ytautas] Bičiūnas, „Žvilgterkime į mūsų vertimus“, *Literatūros naujienos*, 1935 10 01, Nr. 17 (33), p. 1.

8 Padegėlis-Kasmatė [Balys Sruoga], „Lietuvos atstatymo reikalu“, *Lietuva*, 1919 06 25, Nr. 134, p. 1.

9 Pr.[anas] M[a]š.[iotas], „Žodžio dailininkams ir kalbos mokovams“, *Lietuva*, 1920 02 13, Nr. 35 (317), p. 2.

10 Plačiau žr.: Arnoldas Piročkinas, „Lietuvių kalba pirmosios nepriklausomybės metais“, *Gimtas žodis*, 2004, Nr. 5, p. 6.

tik daliai skaitytojų). Nepriklausomybės periodo pradžioje buvo labai sudėtinga ir gauti tekstus originalo kalba, trūko gebančių versti nors kiek kokybiškiau: 1922 m. Juozas Tumas-Vaižgantas piktinosi, kad vertimo dažniausiai imasi bemoksliai, o bemokslis nemoka parinkti kūrinio, „verčia tą, kas pirma pakliuvo į rankas, kas jį bent sujaudino, kas ‚jam‘ patiko. O pakliūva dažniausiai šlamštai, pigiosios šiukšlės iš pigių rinkų“¹¹. Tekstų atranka nuolat sulaukdavo skaitančiųjų reakcijos, trūko valstybinės ar visuomeninės įstaigos, kuri laikinojoje sostinėje užsiimtų vertimo politika (akcentuota, kad niekas, net Švietimo ministerija nežino, ką reikėtų versti¹²), reikštas pasipiktinimas dėl atrankos chaotiškumo, diskutuota, ar tikrai reikėję skelbti vieną ar kitą vertimą ir kodėl parinktas būtent tas kūrinys. Nemažai pylos teko ir klasikams, pvz., Antonui Čechovui, nes argi reikalingi tos „savaimi sutrunijusios rusų bajorijos atdūsiai“, jeigu jau turime temą puikiai išgvildenusią Šatrijos Raganą?¹³

Pirmojoje nepriklausomybės periodo pusėje, kai tekstai dėjo pagrindą tolesnei kalbos ir kultūros raidai, ypač daug dėmesio skirta kalbinei vertimų kokybei, glaudžiai susijusiai su bendrinės kalbos kodifikacija ir stabilizacija: gausu publikacijų, kuriose nuodugnai analizuojama vertimų kalba, nurodomos klaidos, teikiami pasiūlymai. Didžiausią darbą šioje srityje atliko kalbininkas Jonas Jablonskis (1860–1930), pats vertęs ir redagavęs vertimus (pirmasis, atliktas drauge su V. K.¹⁴, publikuotas gramatikos pasirodymo metais – 1901),

11 [Juozas Tumas] Vaižgantas, „Kultūra ir pornografija“, *Krašto balsas*, 1922, Nr. 12, p. 2.

12 Žr. pvz.: Juoz. P-jus, „Verstinės literatūros reikalai“, *Lietuva*, 1920 02 15, Nr. 37, p. 6; L. Straigis [Vytautas Bičiūnas], „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1924, Nr. 2, p. 25.

13 Pvz.: L. Straigis [Vytautas Bičiūnas], „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1923, Nr. 4, p. 22. 1928 m. Balys Sruoga „archeologine liekana“, neverta vertimo, pavadino *Vitolio raudą*, nemanė, kad reikia versti Fiodorą Dostojevskį, kurį didelė visuomenės dalis, jo nuomone, galinti paskaityti rusų kalba, orientavosi į „rimtus, tikslius klasikų vertimus su atitinkamais įvadais ir paaiškinimais“ bei įdomią „mūsų grynės rašytojų“, t. y. prancūzų, amerikiečių bei anglų romanistų ir novelistų, literatūrą (Balys Sruoga, „Pora žodžių dėl verstinės literatūros“, *Lietuvos aidas*, 1928 03 02, Nr. 26 (240), p. 2–3). Tokia jo nuomonė sulaukė priešiškos reakcijos, provokavo svarstymus apie tai, kas yra „skaitančioji publika“, į kokias amžiaus grupes atrenkant tekstus reikėtų orientuotis, ir kt. (Žr. St.[asys] Dabušis, „Kas gi mum verstinasi?“, *Lietuvos aidas*, 1928 03 27, Nr. 47 (261), p. 4–6.)

14 Dažniausiai teigiama, kad vertimo bendradarbiu buvęs Vincas Kudirka, tačiau Jablonskio palikimo tyrėjas Arnoldas Piročkinas mano, jog tai pedagogas, visuomenės veikėjas Vincas Kalnietis (1875–1942), nors Kudirką taip pat mini kaip susijusį su pirmuoju Elizos Orzeszkowos knygelės *Niziny* (liet. *Szunadvokatis*), pakartotinai išleistos Kaune 1921 m., leidiniu. Žr.: Arnoldas Piročkinas, „Jonas Jablonskis – naujų žodžių kūrėjas“, *Gimtas žodis*, 2000, Nr. 10, p. 5.

1906–1908 m. mokytojaudamas Panevėžio mokytojų seminarijoje mokęs vertimo seminarijos auklėtinius, nuo 1915–ųjų rugpjūčio – Voronežo lietuvių pabėgėlių gimnazijos moksleivius, įvairių kursų lankytojus, nepriklausomybės metais spaudoje paskelbęs nemažai verstų tekstų recenzijų¹⁵. Panevėžio, Voronežo seminarus galima laikyti pirmąja grožinės literatūros vertimo mokykla lietuvių kultūroje: Jablonskis parinkdavo tekstus, duodavo juos versti mokiniams per savo lietuvių kalbos pamokas, o tada vertimus redaguodavo, čia pat su vertėjais pasitardamas, analizuodamas jų darbo trūkumus, kartu ieškodamas tinkamesnių žodžių, posakių. Taikydamas panašius principus vos kiek vėliau dirbo ištikimas Jablonskio mokinys kalbininkas Juozas Balčikonis (vertė su mokiniais Vilniuje, „Saulės“ kursuose, bei Voronežo Martyno Yčo gimnazijoje), Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės „kalbos šeštadienių“ lankytojai, sovietmečiu – „Urbo fakulteto“ studentai „Vagos“ verstinės literatūros skyriuje. 1962 m. išreikštu Urbo pastebėjimu, „[s]varbiausias jo šitos veiklos [vertimo ir vertimų redagavimo – EM] padarinys yra, be abejo, tas, kad jis išmokė filologiškai galvoti, parodė, kur ieškoti kalbinės tiesos ir kaip ją surasti. Šis jo mokymas sudarė tam tikrą mokyklą, kuri tebėra gyva ir dabar“¹⁶. Būtent Jablonskio pamokose vertimo veiklą pradėjo Dostojevskio vertėjas Pranas Povilaitis, kurio atlikti vertimai leidžiami iki šiol, – dalyvavo verčiant tekstus *Vargo mokyklai* (1916) Voroneže. Susiklosčius tinkamoms sąlygoms, vertimo mokytojo darbą Jablonskis būtų tęšęs toliau, antai 1922 m. balandžio 21 d. laiške Antanui Vienuoliui rašė: „Jei keli tokie ‚vertėjai‘ atsirastų, galėčiau su jais dažniau kalbėtis apie vertimus ir mokyčiau juos versti iš kitų kalbų į lietuvių kalbą taip, kad jų vertimai būtų pagaliau pakenčiami ir [Knygų leidimo] Komisijai.“¹⁷

15 Žr. tekstus: „Nuostabūs skruzdės gyvenimo atsitikimai“, *Švietimo darbas*, 1920, Nr. 11, p. 68–73; „Molier. Šykštuolis“ (vertė Albinas Iešmanta), *Lietuva*, 1921 10 15, p. 3; „Batuotas katinas. Broliukas ir sesutė“, *Lietuva*, 1923 01 26, p. 6; „Dantės ‚Dieviškoji komedija‘“ (vertė Jurgis Narjauskas), *Vairas*, 1923, Nr. 8, p. 23–24; „Oscar Wilde. Granatų pavėsy“ (vertė Kazys Puida), *Švietimo darbas*, 1924, Nr. 11, p. 1048–1050; „J. I. Krašėvskis. Giesmės iš Lietuvos padavimų. Vitolio rauda. Pirmosios giesmės pirmoji dalis“ (vertė Faustas Kirša), *Švietimo darbas*, 1924, Nr. 12, p. 1114–1116; „J. E. Cooper. Medžiotojas“ (vertė Klemensas Karklys), *Švietimo darbas*, 1925, Nr. 1, p. 53–54; „Džekas Londonas. Pagonis“ (vertė Kazys Puida), *Švietimo darbas*, 1926, Nr. 2, p. 158–159 ir kt.

16 Dominykas Urbas, „J. Jablonskis ir verstinė literatūra“, *Kalbotyra*, t. 5, 1962, p. 25.

17 *Jono Jablonskio laišakai*, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė ir laiškus išvertė Arnoldas Piročkinas, Vilnius: Mokslas, 1985, p. 387–388.

Jablonskiui labiausiai rūpėjo kalbos kultūra, kokybė, jis ragino vengti tarpukariu labai dažno pažodinio vertimo. To laiko mastais nemažai išvertęs kalbininkas kūrinius atrinkdavo pagal tinkamumą mokiniams, orientavosi į auklėjamojo pobūdžio veikalus, galinčius šviesti žmogų, žadinti tėvynės meilę¹⁸, taigi – o tai apskritai būdinga pirmajai nepriklausomybės periodo pusei – ne estetinė tekstų vertė, bet pedagoginės kūrinio intencijos buvo pagrindinis atrankos kriterijus. Vertimų recenzijose Jablonskis ne kartą pabrėžė, kad vertėjas vienu ar kitu vertimu „nedaro nei garbės, nei naudos Lietuvos mokyklai“, kad vienas ar kitas vertimas „šiuo kartu visai nesutinka su tuo, ko turi mokytis mokinys per savo kalbos pamokas“¹⁹, kad visuomenei, kuriai tekstas skiriamas, reikia rašyti kuo žmoniškiau ir taip kelti bendrą kalbos, kultūros, švietimo lygį. Jablonskio rūpestis vertimų kalbos kokybe prasidėjo nuo bendradarbiavimo su *Varpu* 1889–1894 m. – tuo metu, kai dauguma žmonių, dirbančių kokį nors rašto darbą, turėjo rusų ar vokiečių, bet neturėjo lietuvių rašomosios kalbos įgūdžių, kai bendrinė lietuvių kalba dar tik formavosi, o vertimams buvo būdingas kalbinis neišbaigtumas: versta, bet neišversta, įstrigta „kažin kur vertimo proceso pusiaukelėje“²⁰. Manoma, kad būtent vertimų ir originaliosios literatūros redagavimas „subrandino Jablonskį kalbininką“²¹; apytikriai iki XX a. 4-o dešimtmečio grožinės literatūros vertimo į lietuvių kalbą darbas vyko lygia greta su kalbos norminimo procesu. Versdamas jis lygino abi kalbas ir ieškojo lietuviškų atitikmenų kitakalbiams minties turiniui išreikšti, visos detalės būdavo „daug kartų svarstytos, persvarstytos, stilistinės priemonės surinktos iš visų šaltinių, kokie tik vertėjams tuo metu buvo prieinami“²². Jablonskiui svarbesnė buvo ne vertimo kalba (tuo metu dažniausiai versta iš tarpinių vertimų), bet lietuvių; toks požiūris apskritai būdingas to meto kalbininkams, besirūpinusiems kalbos norminimo reikalais.

Būtent su kalbos kokybe susiję ir tarpukariu ne kartą Jablonskio reikšti priekaištai originaliosios literatūros autoriams bei grožinės literatūros vertėjams, esą

18 Domykas Urbas, „J. Jablonskis ir verstinė literatūra“, p. 19.

19 Jonas Jablonskis, „H. Beecher-Stowe. Dėdės Tomo trobelė“ (K. Karklio vertimo recenzija), *Švietimo darbas*, 1925, Nr. 1, p. 57.

20 Domykas Urbas, „J. Jablonskis ir verstinė literatūra“, p. 20.

21 Aldonas Pupkis, „Jono Jablonskio rankraštinis palikimas“, in: Aldonas Pupkis, *Lietuvių kalbos normintojai ir puoselėtojai*, Vilnius: Lietuvių kalbos draugija, Vilniaus universitetas, Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2010, p. 39.

22 Domykas Urbas, „J. Jablonskis ir verstinė literatūra“, p. 15.

ir pirmieji, ir antrieji mokėsi daugiausia iš svetimų raštų, taigi savo kalba taisyklingai rašyti negebantys. 1926–1927 m. rašytojai ir vertėjai kilo į kovą prieš Jablonskį ir jo mokyklą, nesutikdami su nuolatine kritika arba, anot Sruogos, „diktatūra“, – būtent vertimo kritika ir įkvėpė šios kovos pradžią. Orientacija tik į kalbinius teksto niuansus, „blusinėjimas“ pradėjo piktinti ir originaliosios literatūros autorius, ir vertėjus, kelta mintis, kad literatūros tekstas – tai pirmiausia *stilius*, o ne pavieniai žodžiai²³. Kalbininkas ir vertėjas Stasys Dabušis, sureagavęs į Jablonskio priekaištus jo atliktam Elizos Orzeszkowos vertimui²⁴, iškėlė naują ne mažiau svarbų aspektą: galima ir naudinga kritikuoti vertimo kalbą, bet orientotis tik į ją, t. y. nepaliumajamai „blusinėtis“ (taip kalbininkų darbą apibūdino Vincas Krėvė), nepakanka, svarbi teksto visumos pagava, jos įvertinimas. Nors Jablonskio pastabos „lietuvių kalbos lietuvintojui“ Dabušiui daugeliu atvejų buvo teisingos, vertėjo pastebėjimas vertas atskiro dėmesio. Anot Dabušio,

[...] recenzijoje nėr pasakyta *svarbiausio* dalyko – *kiek ir ko vertas* mano vertimas iš viso: ar pakenčiamas, ar nepakenčiamas, ar pusėtinas, ar gerokas, ar aš galiu toliau bedrįsti kaišioti visuomenei šitos rūšies savo darbo vaisių, ar ne!.. Juk pasakyti, kad tokie ir tokie žodžiai vertime nevertotini (jie vartoti esą neišmintinga) – tai reiškia dar beveik nieko nepasakyti: pliki, palaidi veikalo žodžiai nesudaro *stiliaus*, kuris nulemia ir pirmąją (originalą) ir kiekvieną vertimą.²⁵

Mintis apie teksto stiliaus kokybę, vertimo stiliaus artimumą „pirmarašo“ stiliui, ištikimybę originalui Lietuvoje tuo metu buvo besiformuojanti, pradinės užuomazgos stadijos – imperatyvu tapo ir nuosekliai reikšti pradėta tik antrojoje nepriklausomybės pusėje. Panašią mintį pačioje 1927 m. pradžioje, įsisiūbavus kovai tarp literatų ir kalbininkų, išsakė Sruoga tekste „Apie kalbininkus ir rašytojus“, kuriame ėmėsi kritikuoti Balčikonio atliktą Wilhelmo Hauffo pasakų vertimą (1921) ir jo reikalingumą. Sruoga atliko anuomet retą lyginamąjį darbą – citavo ištraukas iš originalo kalba parašytų Hauffo kūriniių ir šalia pateikė jų vertimus bei savo komentarus. Ir reziūmavo, kad vertimas netikęs, nes maža

23 Vincas Krėvė, „Mūsų literatūros kalbos reikalai“, *Pradai ir žygiai*, 1926, Nr. 1, p. 11–12.

24 Jonas Jablonskis, „Elzės Ožeškienės raštai. I tomas“ (Stasio Dabušio vertimas), *Lietuva*, 1927 09 02, p. 4–6.

25 Stasys Dabušis, „Ar prof. Jablonskis neklaidingas?“, *Pradai ir žygiai*, 1927, Nr. 3–4 (11–12), p. 283.

kūrybos, pernelyg laikomasi taisyklių, be to, „[s]udaryti sakinį tokios konstrukcijos, kokią naudoja Vilkaviškio ar Pumpėnų piemenys – dievaž dalykas visai nemandras!“ Sruogos manymu, reikėtų „lietuviškai perduoti originalumą“, nes dabar „[v]aizdingoji, turtingoji Haufo kalba [...] nususinga, išblukinta, iškraipyta, pagaliau, nesuprasta“²⁶. Ir Sruogos, ir Dabušio tekstai atskleidžia poreikį rūpintis teksto stiliumi, tik Dabušis labiau orientuojasi į verstinio teksto stilių, o Sruoga sustoja prie originalo ir konkretina – vertimas turi perteikti originalo ypatybes.

Į šiuos priekaištus labai greitai sureagavęs Balčikonis savo tekste teigė didžiūojąs, kad jo vertimo kalba yra kaip „provincijos žmonelių“, mat jiems ir skirta, jų geriausiai perprantama. Dėl to paties tikslo „netiksliai išverčia“ ir knygos įžangą – padaro, „kad ji būtų suprantama ir ,lietuviškoms davatkėlėms“. Kalbininkui svarbiausia ne tinkamai perteikti kalbinį originalaus teksto sluoksnį, stilių, realijas, bet „kad neišnyktų originalo auklėjimo tikslas“, su verčiamu tekstu, jo nuomone, galima elgtis pagal poreikį – „keisti, trumpinti, o kartais, jei to reikalauja jo tikslas, ir pridėti“²⁷. Ne tik Balčikonio, bet ir daugelio kitų vertėjų atlikti to meto (kaip ir XIX a. bei XX a. pradžios) vertimai turi adaptacijos bruožų, yra taikomi konkrečiai kultūrinei terpei, konkrečios patirties žmogui. Tuo metu tebebuvo aktuali *Aušros* ir *Varpo* laikų pozicija, kai vertimais norėta išreikšti idėjinį nusiteikimą, gana dažnai, visai kaip XIX a., nenurodytas nei originalaus teksto autorius, nei vertėjas, tekstai „iš peties“ lietuvinėti (versti vardai, pagal savo poreikius perkurta aplinka – neretas atvejis, kai veiksmas iš, pavyzdžiui, Maskvos perkeliamas į Šiaulius arba Kauną, ir kt.), gerokai trumpinti²⁸. Sruogos ir Balčikonio diskusija atskleidžia įtampą tarp senosios vertimo darbo krypties ir besiformuojančio naujo požiūrio: kai pradedamas formuluoti siekis perteikti originalaus teksto ypatumus, jo formos, turinio, kalbinės raiškos keitimas tampa nebepriimtinas. Balčikonio, daugelio kitų to meto vertėjų atlikti vertimai, priskirtini tautinio stiliaus vertimų grupei, pasirodžius adekvatesniems variantams tapo nebeaktualūs.

Kitos kultūros teksto stiliaus ypatybėms perteikti reikia bent dviejų sąlygų: susiformavusios bendrinės kalbos bazės ir pakankamai išvystytos nacionalinės literatūros – sukaupto meninės raiškos priemonių, konvencijų arsenalo, aiškios žanrų diferenciacijos ir kt. Taiklus Annie Briset pastebėjimas „[i]eigu vertimo kalba lieka

26 Balys Sruoga, „Apie kalbininkus ir rašytojus“, *Lietuva*, 1927 01 17, p. 3.

27 J.[uozas] Balčikonis, „Atsakymas ponui Baliui Sruogai“, *Lietuva*, 1927 01 26, Nr. 20, p. 2–4.

28 Apie tai rašo, pvz., L. Straigis [Vytautas Bičiūnas], „Knygų lobis“, *Krivulė*, 1923, Nr. 4, p. 22; Idem, *Krivulė*, 1924, Nr. 2.

silpna, vertimo aktas tampa neįmanomas“²⁹, slepia ir tam tikrą paradoksą – stengiantis perkelti fundamentalius vienos kultūros tekstus į kitą kultūrą, daromas poveikis pačios kalbos evoliucijai, stimuliuojamas bendrinės kalbos poreikis, taigi „prasti“ vertimai skatina kokybiškesnių atsiradimą. Ankstyvuojau nacionalinės kalbos raidos periodu sparčiausiai ji vystoma būtent per vertimus, su vertimo darbu susijęs leksikos, sintaksės, rašybos sistemos formavimas, žodynų rašymas (lygiagrečiai su vertimo bei redagavimo darbu ir pats Jablonskis rašė žodyną, kuriam žodžius rinko iš mokinių)³⁰. „Jonelių snaudalių“ atvejai³¹ (originalių tekstų perdirbimo, perkūrimo tendencija), orientacija tik į vertimo rezultatą, nuošalyje paliekant jo šaltinį, byloja apie periodui būdingą siaurą kultūrinį interesą, uždarumą, ginties poziciją, išryškėjančius tada, kai tautinė kultūra dar pakankamai silpna, besiformuojanti, ir kitų kultūrų įtakos suvokiamos kaip pavojingos. Su kultūros sauga susijęs ir Jablonskiui būdingas kalbinis griežtumas, ypač reikalingas nesant aiškių ribų tarp atskirų kalbų ir siekiant jas nubrėžti, apsaugoti nuo dirbtinės kitų kalbų intervencijos. Kai bendrinė rašytinė kalba įsitvirtino oficialiojoje vartosenoje ir tapo pakankamai stabili, į priekį pasistūmėjo nacionalinė literatūra, pamažu integravusi literatūrinio modernizmo atradimus (žanrines formas, ekspresyvią poetinę kalbą etc.) ir nuo tautinio idealizmo siekių pasisukusi prie estetinių uždavinių sprendimo, buvo galima pereiti prie kitų klausimų, diskutuoti apie meninę teksto kokybę, kelti vertimo adekvatumo, vertėjo talento, kūrybiškumo klausimus.

Ištikimybės originalui link. Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės vertimo mokykla

Posūkis nuo dėmesio vertimo tekstui prie siekio perteikti originalo ypatybes ypač ryškus tolesnėse publikacijose vertimo tema. Pati svarbiausia iš jų – 1933 m. žurnale *Gimtoji kalba* paskelbtas Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės tekstas „Apie vertimus“, kuriame pirmą kartą taip aiškiai suformuluojami kultūrologiniai

29 Annie Briset, „The Search for a Native Language: Translation and Cultural Identity“, in: *The Translation Studies Reader*, edited by Lawrence Venuti, Routledge: London & New York, 2000, p. 343.

30 Plačiau žr., pvz.: Jean Delisle, Judith Woodsworth, *Translators through History*, revised edition, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2012.

31 Aliuzija į Nikolajaus Adujevo knygą *Jonelis Snaudalis, 1 veiksmo skautų scenos vaizdelis*, su lietuvinio ir pertaisė Dėdė Pranas, Marijampolė: Dirvos b-vės leidykla, 1929.

vertimo darbo orientyrai³². Šis tekstas – reikšmingiausia teorinė vertimo publikacija, pasirodžiusi pirmosios Lietuvos Respublikos metais, jame išdėstyti teiginiai apibrėžia pagrindinius vertimo darbo aspektus, kurie vėlesnėse kitų autorių publikacijose pasikartoja, yra praplečiami, pagilunami. Neabejotina, kad straipsnyje apibendrinamos Kymantaitės organizuotų „kalbos šeštadienių“ dalyvių diskusijos vertimo klausimais. „Kalbos šeštadieniai“, vykę nuo 1926 iki 1940 m., yra viena ryškiausių vertimo mokyklų lietuvių kultūros istorijoje, poreikis juos organizuoti susijęs su ankstesniu Kymantaitės darbu kalbos ir vertimo srityse.

Kaip ir Jablonskis, į vertimų sritį Kymantaitė, „ne tik rašytoj[a], bet ir vertėj[a] kalbinink[ė]“³³, atėjo pradėjusi nuosekliai rūpintis kalba: dar iki Pirmojo pasaulinio karo dalyvavo 1907 m. įkurtos ir didžiulį dėmesį lietuvių kalbos norminimo reikalams skyrusios Lietuvių mokslo draugijos veikloje, 1908 m. paskelbė pirmąjį lingvistinį straipsnį „Kalba – tai turtas“, 1911 m. – „Mūsų kalbos stovis ir jos reikalai“. Iki Pirmojo pasaulinio karo recenzavo ir kelis tuo metu publikuotus vertimus, viename iš tekstų akcentavo, kad dabar, kol „[g]eresnių dalykų toje šakoje neturime“, rašant ar verčiant svarbu atminti „ne tiek turinio vertę, bet ir sumaningą ir dailų minčių sumezgimą“³⁴ – dėmesys ir originaliosios, ir verstinės literatūros estetikos problemoms, vertingiems kitų šalių tekstams (propagavo Charles’io Baudelaire’o, Maurice’o Meaterlincko, Henriko Ibseno kūrybą) buvo viena kertinių mąstymo atramų nuo pat kultūrinės veiklos pradžios. Iki 1914 m. Kymantaitė dėstė lietuvių kalbą „Saulės“ kursuose Kaune, karo metais kartu su „savo mokytoju“ Jablonskiu mokytojavo gimnazijoje Voroneže, o 1926 m. buvo pakviesta dirbti lietuvių kalbos lektore Lietuvos universitete – jos, neturinčios tam tinkamo diplomo, kandidatūrą pasiūlė būtent Jablonskis.

Kaip tik dėstymo universitete pradžios metais Kymantaitė „nutarė pritraukti daugiau nusimanančių ir kalbą mylinčių žmonių ir nuodugnai nagrinėti naujai verčiamas knygas“³⁵. Į literatūrinį saloną rinkdavęsi kultūros veikėjai, rašytojai

32 Ramutis Karmalavičius, *Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė: Epocha, idealai, kūryba*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 249.

33 *Ibid.*, p. 241.

34 Z. K., „Sulaukė“ [1907], *Viltis*, 1907, spalio 19, Nr. 5, in: Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, *Raštai*, t. 8: Publicistika, paskaitos, recenzijos, straipsniai, vertimai, sudarė Danutė Čiurlionytė-Zubovienė, Dalia Zubovaitė-Palukaitienė, redagavo Donata Linčiuviene, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 200.

35 Danutė Čiurlionytė-Zubovienė, „Čiurlionienės šeštadieniai“, in: Danutė Čiurlionytė-Zubovienė, *Patekėjo saulė: Atsiminimai apie Motiną*, kn. 2, Kaunas: Santara, 2007, p. 37.

skaitydavo klasikų vertimus, savo pačių kūriniai, nagrinėjo žodyno ir stiliaus klausimus. Šie susitikimai vyko iki 1940 m., konkreti diena, šeštadienis, pasirinkta 1928-aisiais³⁶. Juose lankėsi ir vėliau – jau sovietmečiu – su vertimo sritimi vienaip ar kitaip susiję, joje dirbę asmenys, kaip antai Kostas Korsakas, Adomo Mickevičiaus kūriniai vertę Vincas Mykolaitis-Putinas, Pranas Mašiotas, Antanas Vaičiulaitis, taip pat Juozas Keliuotis, Kazys Boruta, Williamo Shakespeare'o vertėjas kalbininkas Jurgis Talmantas, kartu su Kymantaite ir Pranciškumi Žadeikiu redagavęs Jeronimo Ralio versta Homero *Iliadą*, o pirmaisiais darbo metais konsultacijas telefonu arba savo bute teikdavo Jablonskis. „Šeštadienių“ dienotvarkė būdavo labai dalykiška, dažniausiai kuris nors iš vertėjų paskaitydavo savo vertimą ir susirinkusieji jį visapusiškai nagrinėdavo, taip sprendami iki tol menko dėmesio sulaukusius vertimo pažodiškumo, autentiškumo ir meniškumo klausimus, su jais susijusius įvairius ginčytinų kalbos konstrukcijų ir formų aspektus³⁷. Bendromis dalyvių jėgomis „šeštadienių“ kalvėje buvo nukaltas ir ne vienas naujas žodis³⁸. Šių susitikimų reikšmė lietuvių kultūrai ir ypač vertimų istorijai neabejotina ir dėl to, kad „[d]augelis anais metais spaudai ruošiamų vertimų tuo būdu perėjo per S. Čiurlionienės salono malūną“³⁹ – taigi dėl įtakos 4-ame dešimtmetyje leistų vertimų kokybei ir dėl jų metu Keliuočio pasiūlytos idėjos organizuoti žurnalą, kuriame būtų publikuojami „šeštadieniuose“ nagrinėjami klausimai. Iš vertimų darbo išaukęs ir 1933 m. pasirodęs žurnalas *Gimtoji kalba* ėjo iki pat 1941-ųjų, 1958–1968 m. JAV lietuvių buvo atgaivintas ir leistas Čikagoje, o nuo 1968 m. iki pat šių dienų yra leidžiamas Vilniuje. Tarpukarinė *Gimtoji kalba* buvo žinoma sovietmečiu „Vagoje“ dirbusiems vertėjams, jų matyta, slapta skaityta⁴⁰. Kad „ponios Čiurlionienės“ svetainėje vykęs darbas daug davė tarpukario vertimų lygiui, yra pabrėžęs ir Urbas, nepriklausomybės metais dirbęs „Sakalo“ leidyklos redaktoriumi⁴¹.

36 *Ibid.*, p. 37.

37 Plačiau žr.: Halina Korsakienė, „Kalbos šeštadienių šeimnininkė“ [1974], in: Halina Korsakienė, *Susitikimai: Įspūdžiai ir mintys*, Vilnius: Vaga, 1974, p. 184–214.

38 Danutė Čiurlionytė-Zubovienė, *op. cit.*, p. 44–45.

39 Halina Korsakienė, *op. cit.*, p. 198.

40 Žr. „Irena Balčiūnienė, „Niekada negirdėjau aimanų, kad lietuvių kalboje trūksta žodžių“ (kalbėjosi Erika Malažinskaitė), *Literatūra ir menas*, 2015 06 19, p. 8.

41 Dominykas Urbas, „Apie ‚Sakalą‘ ir Antaną Kniūkštą“, *Naujasis židinys-Aidai*, 1992, Nr. 7–8, p. 82–83.

Antrajame, ketvirtajame ir aštuntajame iš vertimų darbo kilusio žurnalo numeriuose publikuotame straipsnyje⁴² siūloma pirmiausia versti tai, kas priklauso „žmonijos dvasios lobynui“; taigi klasikinę literatūrą, estetiškai reikšmingus, išliekamąją vertę turinčius tekstus. Vertimas kokybiškas esąs tada, kai vertėjas gerai moka ne tik tą kalbą, iš kurios verčia, bet *moka ir jaučia* savo gimtąją kalbą (šitai nuolat akcentavo ir Jablonskis), darbą atlieka su meile – *con amore*. Versti būtina ne iš kito vertimo, o iš originalo (tai visai nekliuvo kalbininkams, kitaip supratusiems verstos literatūros funkciją – dar 1927 m. Jablonskis išvertė George Sand *Baisyjį milžiną* greičiausiai iš rusiškų arba lenkiškų vertimų⁴³), o geriausia, kad vertėjas prieš akis turėtų teksto vertimus į kelias kalbas, nes tada „lengviau suprasti veikalo vyraujančią nuotaiką“. Negalima nutolti nuo veikalo „nė mažiausiose smulkmenose“: kalbos ritmas, nuotaika turi būti tokia pati, o pats tekstas artimas, suprantamas ir įdomus lietuvių skaitytojui. Jokiu būdu negalima be reikalo lietuvininti (nebent mokslo populiarinimo tekstus arba auklėjamąją vaikų literatūrą), nes „literatūra yra tautų susiartinimo ir savitarpio pagarbos veiksnys“; kitos kultūros tekstą reikia gerbti su visomis jo ypatybėmis. Būtina ieškoti patarlių ekvivalentų, neversti jų pažodžiui, nes tada „gauname negyvą, nieko nepasakantį vaizdą“. Tekste turbūt pirmą kartą kalbant apie vertimo darbą vartojama ekvivalentiškumo sąvoka, akcentuojama, kad vertimas – tai menas, kuris reikalauja „vertėjo talento“; o gebėjimas atkurti veikalo nuotaiką laikomas didžiausiu vertėjo kūrybinių gabumų įrodymu. Vertimas, anot Kymantaitės, „tai įsigilinimas, svarstymas, ieškojimas, tai intelekto ir vaizduotės darbas, kai tenka svarstyti mažiausią atspalvį, mažiausią skirtingumo krustelėjimą, suprasminti tą ar kitą žodį“⁴⁴. Verčiant privaloma gilintis į epochą, kurią kūrinys vaizduoja, ir į tą, kuriai pats priklauso, būti jautriam vaizdams, suvokti žodžių prasmę. Kalbama ir apie būtinybę konsultuotis, t. y. išvertus dalį teksto tartis su nusimančiais, „prašyte prašyti jų kritikos“; o pajutus, kur „silpnoji vieta, – užgulti čia dirbti“; taigi įvedama ir vertimo darbo, ir vertimo kritikos kategorija. Vertimas suvokiamas ir kaip menas, ir kaip darbas, amatas, reikalaujantis išprusimo, konsultavimosi, specifinių žinių, patirties, puikaus gimtosios kalbos mokėjimo, em-

42 Cituojama iš: Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, „Apie vertimus“ [1933], in: Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, *Raštai*, t. 4: Straipsniai, studijos, esė, parengė Ramutis Karmalavičius, Vilnius: Vaga, 1998, p. 554–563.

43 Žr. Dominykas Urbas, „J. Jablonskis ir verstinė literatūra“, p. 19.

44 Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, *op. cit.*, p. 563.

patijos – gebėjimo įsijausti į tekstą, pajusti jo charakterį, nuotaiką. Gerai atliktas vertimas laikomas kultūrinio įsisavinimo forma, galimybe suartėti skirtingoms tautoms, būdu parodyti pagarbą viena kitai, megzti dialogą.

Kymantaitė ir Lietuvos universitete (nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo universitetas) skaitytose paskaitose, ir „šeštadieniuose“ liko ištikima Jablonskio požiūriui į kalbą, jį palaikė ir tada, kai tarp kalbininkų ir rašytojų kilo ginčas. Tačiau tekste suformuluotas požiūris į vertimo darbą skiriasi nuo 3-iaame dešimtmetyje būdingo kalbininkams: pažymėdama, kad tuo metu dažnas lietuvinimas, t. y. veiksmo perkėlimas į Lietuvos vietas bei lietuviško stiliaus brukimas kitataučiams ne vietoje ir be reikalo yra „pirmoji mirštamoji nuodėmė“, nepateisinama tarnavimo visuomenei argumentais, kad svarbu išlaikyti ištikimybę originaliam tekstui (pagauti originalo dvasią), ji siekė suderinti rūpestį lietuvių kalba ir visuomene su noru išlaikyti individualų kūrėjo stilių. Šitai patvirtina ir Korsakienė, anot kurios, Kymantaitė, nors ir „[b]ūdama kalbos norminimo šalininkė, [...] bandė visiems privalomą kalbos gryninimą derinti su individualiu rašymo būdu, pirmenybę teikdama stiliaus tikslumui, santūrumui, kalbos aiškumui ir taiklumui“, remdavosi ne tik Jablonskio, bet ir Kazimiero Būgos, kitų kalbininkų samprotavimais, taip „paskatindama domėtis ginčytiniais kalbos mokslo klausimais“⁴⁵. Kad jos pačios požiūrį į vertimo darbą formavo „kalbos šeštadienių“ metu vykusios diskusijos, rodo Danutės Čiurlionytės-Zubovienės liudijimas: versdama Molière'o komediją *George Dandin*, Kymantaitė norėjusi pavadinimą sulietuvinti, paversti *Jurgiu Dunduliu* (dažna praktika ano meto vertimuose), tačiau susitikimų dalyviai patarė palikti adaptuotą prancūziškąjį variantą – *Žoržas Dandenas*⁴⁶. Tikėtina (tai rodo ir publikacijoje suformuluoti teiginiai), kad ši diskusija įvyko dar iki *Gimtosios kalbos*.

Žurnalą *Gimtoji kalba*, pradėtą leisti vis dar tebejaučiant literatūros rašybos, žodyno ir kitais klausimais stoką, Kymantaitė (kartu su Talmantu, Viktoru Kamantausku, Antanu Saliu) redagavo 1933–1934 m., 1935 m. jo leidimą perėmė „Sakalo“ bendrovė. Ilgainiui leidinys nutolo nuo savo mokytojo Jablonskio – jaunieji kalbininkai Salys, Pranas Skardžius, Petras Jonikas, susipažinę su naujaisiomis ano meto bendrinės kalbos teorijomis, ypač su Prahos lingvistinės

45 Halina Korsakienė, *op. cit.* p. 192.

46 Danutė Čiurlionytė-Zubovienė, *op. cit.*, p. 44. Ant titulinio pjesės puslapio pieštuku užrašyta pastaba: „Tur būt vardą reikės mažiau lietuvinti. Reikia pasitarti.“ Plačiau žr. Donata Linčiuvienė, „Paaiškinimai“, in: Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, *Raštai*, t. 8, p. 590–591.

mokyklos pažiūromis, pagrindiniu bendrinės kalbos kūrimo kriterijumi pradėjo laikyti ne liaudies kalbą (Jablonskio, Balčikonio požiūris), o tą, kuri vartota žurnalo leidimo metu. Kalbininko Jono Palionio nuomone, „toks posūkis gali rodytis per ankstyvas, bet lietuvių bendrinės kalbos tolesnės raidos požiūriu jis anksčiau ar vėliau buvo būtinas, nes, tolydžio vis plečiantis šios kalbos vartojimo sferai bei diferencijuojantis jos funkciniais stiliams, liaudinis principas darėsi per siauras, nepakankamas“⁴⁷. Galima pridurti, kad, daugėjant vertimų, renkantis žanrinį, poetinį požiūrį vis įvairesnius kitų kultūrų įvairių istorinių periodų tekstus, kalbos atnaujinimas, jos išteklių išplėtimas buvo svarbus norint išlaikyti tuo metu jau postuluotą ištikimybę originalui, integruoti, perteikti kitų kultūrų patirtį. Panašus kelias buvo pakartotas sovietinės okupacijos metais: ilgą laiką pasakų „liaudinimo“ metodą naudojęs lietuviškosios meninio vertimo mokyklos autoritetas Urbas (išsiskyres ypatingu dėmesiu liaudies kalbai ir pagarba Jablonskio mokyklai) jo atsisakė versdamas Hanso Christiano Anderseno *Pasakas ir istorijas* (1976) – perteikė tekstą išvengdamas šnekamosios kalbos posakių, idiomų, tarmybių, archaizmų, bet pasinaudodamas savo meto kalbos leksika, gramatinėmis ir sintaksinėmis struktūromis, kai kuriais tautosakos elementais. Šitai lėmė žanrinę ir stilistinę verčiamų tekstų įvairovę, ypač intelektualia, filosofine, šiuolaikine miesto kalba parašyti kūriniai, žargono perteikimo lietuvių kalba poreikis ir patirtis (Thomo Manno *Užburtas kalnas* (1978), Jerome'o Salingerio *Rugiuose prie bedugnės* (1966) etc.). Vis dažnesnis susidūrimas su lietuvių kalbai nebūdingais kalbos faktais tapo varomąja vertimų atsinaujimo, naujų kelių ieškojimo jėga ir nepriklausomybės periodu, ir vėliau, sovietinės okupacijos metais, kai reikėjo iš naujo pakartoti pertrauktos savaiminės kultūros raidos etapus.

Pasikeitęs požiūris į vertimo darbą, suformuluotas ekvivalentiškumo siekis 4-ame dešimtmetyje lėmė verstinės literatūros kokybės gerėjimą: skatino atmesti bet kokius ilgą laiką, taip pat ir kalbamuoju etapu, funkcionavusius adaptacijos, perrašymo, trumpinimo, laisvo teksto atpasakojimo metodus, provokavo ginčus dėl vertėjo laisvės ribų⁴⁸. 4-o dešimtmečio viduryje kaip gero vertimo kriterijus nuosekliai įvardytas tikslumo siekis, gebėjimas rasti ryškius ir ekspresyvius ekvivalentus, nenuskurdinančius originalaus kūrinio autoriui būdingo stiliaus,

47 Jonas Palionis, *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995, p. 289.

48 Pvz., Aleksio Churgino ir Viktoro Jocaičio ginčas 1936-ųjų *Vaire* (Nr. 9–11).

kalbos, minties, – šitai ryšku Aleksio Churgino⁴⁹, Antano Venclovos⁵⁰, S. R.⁵¹, Vytauto Bičiūno⁵², Henriko Radausko⁵³, kitų autorių publikacijose. Tiek laisvo, tiek pažodinio vertimo strategija atmesta kaip iškraipanti originalą: pirmuoju atveju jis netenka būdingų bruožų, antruoju tampa sunkiai suprantamas – norint perteikti tekstą taip, kad jis, neprarasdamas savo ypatybių, būtų aiškus kitos kultūros adresatui, būtina atsižvelgti į kalbines, poetines bei kultūrinės, ideologines priimančiosios kultūros konvencijas arba, vartojant André Lefevere'o formuluotę, perleisti jį per „tekstinius ir konceptinius tinklus“; būdingus konkrečiai kultūrinei terpei konkrečiu metu⁵⁴.

Pamažų perkeliant dėmesį nuo vertimo prie originalaus teksto, keitėsi ir atrankos kriterijai – 4-ame dešimtmetyje dėmesį siūloma kreipti jau nebe į edukacinę, auklėjamąją kūrinių funkciją, kaip periodo pradžioje, o į meninę kokybę, išliekamąją vertę⁵⁵. Ir nors praktiniame vertimo darbe toliau pasitaikė daug lietuvinimo, kupiūravimo atvejų, vertimų ne iš originalaus teksto, bet iš tarpinių variantų, o poezijos tekstai neretai perteikti proza, reikalavimuose vertimui nuosekliai kelta būtinybė versti iš originalo, siekis, kad vertimas būtų jam „ištikimas“, atitiktų „verčiamo veikalo dvasią“, vis intensyviau kalbėta apie tai, jog vertėjas turįs kartu būti ir kūrėjas, kurio kūrybos linkmė atitiktų originalo linkmę⁵⁶, – kritiniame ir teoriniame vertimo diskurse vyraujančios nuostatos pamažų tvirtinosi ir verstinėje literatūroje. Periodo pabaigos publikacijose esama nuorodų į

49 A.[leksys] Churginas, [skiltis VERTIMAI. M. J. Lermontovas. *Mūsų laikų didvyris*. Romanas. Iš rusų kalbos vertė V. Jocaitis. „Šviesos“ knygyno leidinys. Kaunas. – 1936 m. Kaina 2,50 lt.], *Vairas*, 1936, Nr. 9, t. 18, p. 105–109; A.[leksys] Churginas, „Kaip versti dailioji proza“, *Vairas*, 1936, Nr. 11, t. 18, p. 312–317.

50 Ant.[anas] Venclova, „Kaip lietuvininkai atremontavo Maksimą Gorkį“, *Kultūra*, 1934, Nr. 5, p. 309–312; Idem, „Gorkio „Žmonėse““, *Kultūra*, 1938, Nr. 8, p. 495–498.

51 S. R., „Vertimų klausimu“, *Literatūra*, 1936, Nr. 1, p. 15–16.

52 V.[ytautas] Bičiūnas, „Žvilgterkime į mūsų vertimus“, *Literatūros naujienos*, 1935 01, Nr. 17 (33), p. 1.

53 Henr.[ikas] Radauskas, [skiltis BELETRISTIKOS VERTIMAI. Aleksej Tolstoj. *Petras Pirmasis*. Vertė Kazys Boruta], p. 217–220.

54 Plačiau žr. Susan Bassnett ir André Lefevere'o knygoje *Constructing Cultures: Essays on Literary Translation* (Clevedon: Multilingual Matters, 1988): Susan Bassnett, André Lefevere, „Where are we in Translation Studies?“, p. 1–11; André Lefevere, „The Gates of Analogy: The Kalevala in English“, p. 76–89.

55 Pvz., Liudas Gira, „Ko turi ieškoti literatūroje rašytojas, vertėjas ir skaitytojas?“, *Naujoji Romuva*, 1931, Nr. 4, p. 82.

56 V.[ytautas] Bičiūnas, *op. cit.*, p. 1.

kitų šalių vertimo mokyklų įdirbį, o 1938 m. žurnale *Dienovidis* publikuotas ir nedidelis Petro Cvirkos išverstas SSRS vertimo teoretiko Kornejaus Čiukovskio tekstas⁵⁷, tačiau sovietinės vertimo mokyklos autoritetas nuolat cituoti pradėtas tik pirmosios okupacijos metais, nepriklausomybės periodu didesnio atgarsio jo teiginiai, panašu, nesulaukė. Įdomu tai, kad Čiukovskio idėjos atrodo labai artimos išreikštoms Kymantaitės tekste bei formuluotoms kitų to meto lietuviškųjų publikacijų vertimo temomis autorių.

1941 m. Kaune rankraščio teisėmis nedideliu (apie 500 egzempliorių) tiražu išleistoje brošiūroje *Naujiems vertėjų kadrams: Medžiaga vertėjų registracijai* buvo paskelbta apie Lietuvos TSR valstybinės leidyklos vykdomą vertėjų registraciją, pateiktos vertėjų registravimosi sąlygos ir dešimt privalomų gero vertimo ypatybių⁵⁸. Nors nuo 1940-ųjų visi vertimo srityje nuveikti darbai įprastai priskiriami SSRS vykdytos vertimo politikos ir vertimams keltų reikalavimų nuopelnams, plonoje knygelėje išdėstyti teiginiai atkartoja antruoju tarpukario dešimtmečiu lietuviškajame vertimo diskurse artikuliuotas gero vertimo taisykles. Per du tarpukario dešimtmečius lietuvių kultūroje buvo padėti stiprūs teoriniai pagrindai kokybiškiems grožinės literatūros vertimams atsirasti.

Apibendrinimas

Nuodugnesnis žvilgsnis į tarpukarinį vertimo diskursą atskleidžia, kaip keitėsi požiūris į vertimo darbą ir reikalavimus vertėjams, tekstų atrankos kriterijai per du nepriklausomybės dešimtmečius. Pirmajai periodo pusei būdingą siekį kitos kultūros tekstus pritaikyti savos kultūros poreikiams, dėmesį vertimo tekstui kaip autonomiškam lietuvių kalbos ir stiliaus faktui dešimtmečių sandūroje ėmė keisti dėmesys originalo stiliui, pastanga taisyklinga lietuvių kalba perteikti jo ypatybes, orientuojantis į reikšmingus literatūros kūrinius, klasikinius ir šiuolaikinius tekstus, turinčius išliekamąją vertę, atveriančius kitas kultūras, – nuo kultūrinio uždarumo, monologiškumo judėta tarpkultūrinio dialogo link.

57 K.[ornej] Čukovskij, „Vertimai ir vertėjai“, vertė Petras Cvirka, *Dienovidis*, 1938, Nr. 5, p. 227–231.

58 *Naujiems vertėjų kadrams: Medžiaga vertėjų registracijai*, Kaunas: LTSR valstybinė leidykla, 1941, p. 1–5.

Pasikeitęs požiūris į vertimo darbą, suformuluotas ekvivalentiškumo siekis lėmė verstinės literatūros kokybės gerėjimą: skatino atmesti adaptacijos, perrašymo, trumpinimo, laisvo teksto atpasakojimo metodus, provokavo ginčus dėl vertėjo laisvės ribų. Tarpukariu atliktų vertimų bazė padėjo pagrindus tolesniam lietuvių vertimo darbui, provokavo lietuviškosios teorinės minties raidą.

Gauta 2015 08 31

Priimta 2015 10 01

Literary Translation in Interwar Lithuania: From the Tendency to Lithuannianize to the Quest for Equivalence

Summary

The author of this article examines changes that took place in attitudes toward translation and in demands made upon translators during the interwar period in Lithuania. Until recently, brief overviews of this period focused on the poor quality and chaotic choices of texts for literary translations during that period. But how could good translators have developed, and the quality of translations been produced, under the conditions of that era? The author posits that the period saw the emergence of new theoretical ideas about translation that led to improvements in the quality of translations and affected the work of translators and the selection of texts.

With the establishment of the independent Republic of Lithuania in 1918 and the creation of a network of educational establishments, a demand for literary translations in grammatically and stylistically correct Lithuanian emerged. Literary translations of the 1920s were often characterized by adaptation, shortening, loose retelling, and recreation. The philologist Jonas Jablonskis was especially active during the interwar period. He selected texts with educational content, wrote a considerable number of translation reviews, and generally promoted linguistic quality (he critiqued translators' language, including the use of neologisms). The end of that decade saw increasing resistance to Jablonskis' view of the text: the idea emerged that a literary text consists primarily of style, rather than a collection of

distinct words. In the transition from the 1920s to the 1930s, the tendency to adapt the texts of other cultures to the needs of the national culture – to see the translated text as an autonomous phenomenon of Lithuanian language and style – was replaced by a new attention to the style of the original work, an effort to convey its unique qualities in correct Lithuanian, and a new orientation toward meaningful works of literature. These new ideas are formulated in the writer and Lithuanian language teacher Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė's text *Apie vertimus* (About Translations, 1933). The model it extolled – of equivalence, faithfulness to the original, and intercultural dialogue – came to dominate in other writers' publications as well. It is precisely this new view of the work of translation that led to improvements in the quality of literary translation. The study reveals the interwar period as having been crucial in laying the theoretical foundations for the translation of literary works into Lithuanian.

Keywords: interwar period, history of translation criticism, history of translation theory, Jonas Jablonskis, Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė.
